

Zdrenka, Joachim

"Preussisches Urkundebuch", t. VI, cz. 1:
"1362-1366", wyd. Klaus Conrad,
Marburg 1986 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 79/1, 178-180

1988

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Korekty wymaga również hasło poświęcone kanclerzowi Iwana Groźnego diakowi Iwanowi Michajłowiczowi Wiskowatemu. Informacja o występujących w źródłach danych o jego czynnym udziale w przygotowywaniu słynnego Licowego Zwođu (s. 365) nawiązuje do ostrej w tym przedmiocie dyskusji między Dymitrem Ałszicem i Nikołajem Andriejewem¹⁵, natomiast pomija negatywne w tej kwestii nowsze ustalenia radzieckiej kodykologii i filigranologii, w świetle których kodeks musiał powstać najwcześniej w kilka lat po śmierci carskiego *pieczatnika*¹⁶.

Szereg mankamentów wykazuje stosowana w leksykonie chronologia. Bitwa pod Piławcami miała miejsce w 1648 r., a nie w 1649 r. (s. 27), Władca bułgarski Symeon nie potrzebował przyjmować tytułu cara w 917 r. (s. 370), skoro już w 913 r. został osobiście ukoronowany przez patriarchę Konstantynopola¹⁷.

Przykrą omyłką jest również lokowanie pierwszego militarnego sukcesu Chmielnickiego nad „Blauen Wassern” zamiast pod Żółtymi Wodami (s. 27). Użyta przez Donnerta nazwa jest przypuszczalnie reminiscencją zupełnie innego epizodu, a mianowicie legendarnego litewskiego zwycięstwa nad Tatarami nad Sinymi Wodami w 1362 r.¹⁸.

Mnogość przytoczonych nieścisłości i omyłek, w połączeniu z sygnalizowanymi wcześniej brakami natury konstrukcyjnej, sprawia, że lektura leksykonu pozostawia uczucie niedosytu. Mimo pionierskiego charakteru wydawnictwa mimo istotnych walorów poznawczych i popularyzatorskich, mimo wspaniałej — wręcz luksusowej — od strony poligraficznej i ikonograficznej formuły słownika, dzieło Ericha Donnerta trudno w tej sytuacji uznać za w pełni udane.

Hieronim Grala

Preussisches Urkundenbuch t. VI, cz. 1: 1362–1366, wyd. Klaus Conrad, N. G. Elwert Verlag, Marburg 1986, s. 289.

Po 11-letniej przerwie ukazała się pierwsza część szóstego tomu wydawnictwa „Preussisches Urkundenbuch”. Opracował ją, podobnie jak tom poprzedni, znany historyk z Getyngi, Klaus Conrad, wydawca także kontynuowanego kodeksu „Pommersches Urkundenbuch”. Należy przyjąć z zadowoleniem opublikowanie kolejnego tomu cennego zbioru materiałów źródłowych dla historii Prus i Pomorza Gdańskiego. Jest to zasługą RFN-owskiej Komisji Historycznej do Badań Prus Wschodnich i Zachodnich, pod której auspicjami ukazują się kolejne tomy tego wydawnictwa, oraz Deutsche Forschungsgemeinschaft, które je dofinansowywała. Zasady wydawnicze w porówna-

¹⁵ D. N. Ałszic, *Iwan Groźnyj i pripiski k Licewym swodam jego wriemieni*, „Istoriczieskije Zapiski” t. XXIII, 1947, s. 251–289; N. Andreyev, *Interpolations in the 16-th century Muscovite chronicles*, „The Slavonic and East European Review” t. XXXV, 1956, nr 84, s. 95–111; D. N. Ałszic, *Car Iwan Groźnyj ili diak Iwan Wiskowatyj?*, „Trudy Otdiela Driewnierusskoj Litieratury” t. XVI, 1960, s. 616–625; N. Andriejew, *Ob awtorie pripisok w Licewych swodach Groźnogo*, tamże, t. XVIII, 1962, s. 117–148.

¹⁶ Zob. A. A. Amosow, *Datirowka i kodikologiczieskaja struktura „Istorii Groźnogo” w Licewom lietopisnom swodie (zametki o bumagie tak nazywajemoj Carstwiennoj knigi)*, „Wspomogatielnye Istoriczieskije Discipliny” t. XIII, 1982, s. 155–193; tenże, *Iz istorii sozdanija Licewogo lietopisnogo swoda (organizacija rabot po napisaniju rukopisiej)*, [w:] *Driewnierusskoje iskusstwo, Rukopisnaja kniga. Sbornik trietij*, Moskwa 1983, s. 212–227; S. O. Szmid t, *K izuczeniju Licewogo lietopisnogo swoda*, tamże, s. 204–211.

¹⁷ F. Dölger, *Die Krönung Symeons von Bulgarien durch den Patriarchen Nikolaos Mystikos*, „Bulletin de l’Institut Archéologique Bulgare” t. IX, 1935, s. 275–286.

¹⁸ Zob. S. M. Kuczyński, *Sine Wody (Rzecz o wyprawie Olgierdowej 1362 r.)*, [w:] *te go ż Studia z dziejów Europy Wschodniej X–XIII w.*, Warszawa 1969, s. 135–180.

niu do tomu V nie uległy zmianie. Są one w odróżnieniu od zasad stosowanych w tomach I-IV najbardziej poprawne i z małymi wyjątkami zasługujące na pełną akceptację.

Z krótkiej uwagi wstępnej wynika, że obecny tom VI obejmować będzie materiał z lat 1362-1371, i podobnie jak piąty dzielić się będzie na trzy części: 1. dokumenty z lat 1362-1366; 2. dokumenty z lat 1367-1371; 3. uzupełnienie, wykaz literatury i źródeł oraz indeks osobowy i geograficzny. Prezentowana obecnie część I zawiera 507 dokumentów przytoczonych *in extenso* lub w formie mniej lub bardziej obszernych regestów z okresu urzędowania wielkiego mistrza zakonu Winrycha von Kniprode (1352-1382).

Z pobieżnej kontroli bazy źródłowej, na której oparł się wydawca, wynika, że główną jego podstawą były dokumenty z dawnego archiwum Zakonu Krzyżackiego w Królewcu (obecnie w Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie Zachodnim), jak również materiały źródłowe z archiwów polskich w Gdańsku, w Toruniu, w Olsztynie i Pelplinie. Następną kategorię stanowią dokumenty znane z innych wydawnictw źródłowych lub z literatury. Tu pierwsza uwaga. W przypadku informowania o miejscu przechowywania danego dokumentu, wydawca nie zawsze prezentuje aktualny stan wiedzy (zob. niżej). Jako małą rewelację należy uznać uwzględnienie dotychczas nieznanego i niewykorzystanego kopiariusza komturstwa brandenburskiego („Handfestbuch der Komturei Brandenburg”) z około roku 1400, przechowywanego obecnie w Landesbibliothek w Hanowerze (Hj. XIX 1083). Autor wykorzystał również świeżo wydaną „Księgę komturstwa gdańskiego” (Toruń 1985). Nie skorzystał natomiast z moich sugestii i uwag do tomów I-V „Preussisches Urkundenbuch”, ogłoszonych w „Preussenland” w 1987 r., a znanych mu wcześniej z maszynopisu. Pozwoliłoby mu to uniknąć kilku sprostowań podanych niżej. Liczyć się więc należy z pewnymi uzupełnieniami, do czego okazją będzie trzecia część tegoż tomu, lecz już dziś można stwierdzić, że prezentowane wydawnictwo zawiera zasadniczy zrąb materiału źródłowego do historii Prus i Pomorza Gdańskiego, który przetrwał do naszych czasów. Opracowanie go i ułatwienie pracy obecnym i przyszłym pokoleniom historyków, jest wielką zasługą Klausa Conrada.

A oto uwagi szczegółowe:

Nr 21 — autor nie zna XVIII-wiecznej kopii z Kodeksu F. Dregera, znajdującego się w Centralnej Bibliotece Wojskowej w Warszawie, rkps nr 501, tom 10, k. 177-177^v, wpis nr 1894; druk: J. Zdręka, „Kodeks dyplomatyczny Frydryka Dregera i jego znaczenie dla badań historycznych”, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego UG”, Historia 14, Gdańsk 1984, s. 81-82, nr 5.

Nr 212 — wydawca informuje błędnie o zaginięciu oryginału, gdy ten znajduje się w AP w Poznaniu, Klasztor Łąd A 5; druk: KDWlkp. t. VI, Warszawa-Poznań 1982, nr. 205. Ponadto nie zna on XIX-wiecznej kopii z AP w Gdańsku, sygn. 300,D/45 F, nr 185.

Nr 292 — brak informacji o uprzedniej publikacji dokumentu przez E. Wedekinda, „Geschichte der Neumark Brandenburg und derselben inkorporierten Kreise: Lebus, Sternberg, Züllichau, Schwiebus, Krossen und Kottbus”, Berlin 1848, po s. 556, s. I-XIV; regest: „Geschichtsquellen des burg- und schlossgesessenen Geschlechts von Borcke”, wyd. G. Sellon, t. IV Berlin Halle 1921, s. 15, nr 11.

Nr 304 — wydawca nie zna wpisu do ksiąg Metryki Koronnej z 28 lutego 1504 r. (20, f. 209), o którym informuje „Matricularum Regni Poloniae Summaria”, wyd. T. Wierzbowski, t. III, Warszawa 1908, nr 1311 i uzupełnienia nr 37.

Nr 312 — wydawca mylnie informuje o zaginięciu XVII-wiecznego „Codex Oliviensis”, który przechowywany jest w AP w Gdańsku pod sygn. 940/413. Stało się to powodem zamieszczenia zbyt krótkiego regestu.

Nr 426 — brak informacji o XVIII-wiecznej kopii z AP w Gdańsku, Księga przywilejów parafii Borzyszkowy, s. 79-80 (w archiwalnym opracowaniu).

Nr 439 — brak informacji o XVIII-wiecznej kopii z Kodeksu F. Dregera (zob. wyżej), t. 10, wpis nr 1929. Por. J. Zdręka, op. cit., s. 79, nr 156.

Nr 489 — brak informacji o pracy A. Grassmann, „Danziger Urkunden im Archiv der Hansestadt Lübeck”, [w:] „Danzig in acht Jahrhunderten”, wyd. B. Jähniß i P. Letkemann, Münster 1985, s. 79, nr 5.

Nr 497a — brak dokumentu komtura świeckiego Daniela von Menden dla Macieja, wójta we wsi

Dusocin (ob. gmina Rogoźno Pomorskie, woj. toruńskie), Dusocin (Duzetzin) 6 grudnia 1366, znanego z wpisu do ksiąg Metryki Koronnej z potwierdzenia królewskiego, Malbork, 7 września 1552 (MK nr 82, fol. 449^v–451); regest: „*Matricularum Regni Poloniae Summaria*” t. V, 2, Warszawa 1962, nr. 5942.

Powyższe sprostowania i uzupełnienia nie umniejszają generalnie wysokiej oceny prezentowanej pracy.

Joachim Zdrenka

Ole Fenger, Erling Ladewig Petersen, *Adel forpligter.... Studier over den danske adel gaeldstiftelse i 16. og 17. århundred*, Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab, Historisk-filosofiske Meddelelser 51:1, København 1983, s. 382

Omawiana książka nie została jak dotąd zauważona przez historiografię polską, jakkolwiek jej ukazanie się odnotowano w bibliografii historii Pomorza i krajów regionu Bałtyku za rok 1983 (Zap. Hist. t. 50: 1985, z. 2, s. 213). Chociaż od ukazania się książki minęło już kilka lat zwrócenie na nią uwagi wydaje się uzasadnione ze względu na znaczenie tematyki podjętej przez autorów, nie tylko zresztą dla dziejów Danii. Przedmiotem rozważań jest bowiem zadłużenie szlachty duńskiej w końcu XVI i pierwszej połowie XVII wieku (do 1660 r.). Temat ten podejmowany był już wcześniej przez Erlinga Ladewiga Petersena, a omawiana książka stanowi zwieńczenie jego dotychczasowych prac¹.

Książka składa się z dwóch części. W pierwszej (s. 3–147) Ole Fenger przedstawił rozwój duńskich regulacji prawnych dotyczących stosunków kredytowych w XVI i XVII wieku, aż po wydane w 1683 r. *Danske lov*. W poszczególnych rozdziałach omówione zostały: warunki zaciągania kredytu, zabezpieczenie praw wierzyciela i dłużnika, instrumenty kredytu, sposób egzekucji w wypadku niewywiązania się dłużnika z warunków umowy. W drugiej części książki (s. 149–342) Erling Ladewig Petersen omówił przeznaczenie pożyczonych przez szlachtę sum, mechanizm zadłużania się całych rodów szlacheckich, warunki panujące na rynku kredytowym i wreszcie społeczne konsekwencje zadłużenia szlachty.

Dawniejsza historiografia duńska łączyła zadłużenie szlachty z rzucającymi się w oczy przejawami konsumpcji luksusowej, widząc w nim jeszcze jeden dowód na poparcie tezy o ekonomicznej i moralnej degeneracji szlachty, jej niezdolności do odgrywania wiodącej roli w życiu politycznym kraju, roli jaką przyznały jej przywileje otrzymane w XV i XVI wieku. Autorzy omawianej książki udowodnili jednak, iż zaciąganie kredytów przez szlachtę wiązało się nie tyle z koniecznością finansowania konsumpcji luksusowej, ile z działalnością inwestycyjną, jakkolwiek konsumpcja luksusowa, będąca w Danii wskutek braku formalnego podziału stanu szlacheckiego ważnym wyznacznikiem statusu społecznego, musiała mieć tu również znaczny udział. Gros sum przeznaczanych jednak było na inwestycje w gospodarce szlacheckiej. Chwiejność koniunktury na zboże i woły (składały się na nią obok skutków kryzysu europejskiego również krótkotrwałe załamania związane ze słabym urodzajem lub pomorem bydła) powodowała, iż groźba pauperyzacji stawała się realna, szczególnie dla szlachty uboższej. Stąd też zaciąganie pożyczek było koniecznością. W latach słabych urodzajów zrekomensowanie strat wymagało zwiększenia eksportu wołów, a więc zainwestowania w nabycie większej ich ilości, aby po przezimowaniu można było je sprzedać². Drugą istotną formą inwestowania pożyczonych sum było nabycie ziemi, stanowiącej podstawowe

¹ Zob. *The Crisis of the Danish Nobility 1580–1660*, Odense 1967. *Christian IV. s pengeudlån til danske adelige*, København 1974

² E. L. Petersen, *The Crisis*, s. 20–21, trzeba przy tym wziąć pod uwagę, iż zysk szlachcica z handlu wołami był niewielki, wynosił zaledwie 15–18% od sztuki, podczas gdy zysk pośredniczącego kupca dochodził do 26–28%, rekompensata strat wymagała więc dużych, choć krótkoterminowych inwestycji. E. L. Petersen, *Fra standsamfund til rangsamfund*, *Danske social historie: 3*, København 1980, s. 259